

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

בחוקותי תשע"ד פרשת שבוע

האם בית המקדש השלישי ירד מן השמיים?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

התורה מבטיחה בתחילת פרשתנו:

"וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ וּשְׂכַבְתָּם וְאֵין מִחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם" (ויקרא כ"ו ו').
גם הנביאים ניבאו:

"וְגַר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת וְנֹמֵר עִם גְּדֵי יָרֵבֶץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יִחְדּוּ וְנֹעַר קָטָן נִהַג בָּם: ... וְאֶרְיָה כְּבָקָר יֵאָכֵל תְּבֵן: ... לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ כָּכֵל הַר קָדְשִׁי כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ הָעֵה אֶת יְקִיָּק בְּפִימִים לְיָמֵי מְכֻסִּים" (ישעיהו י"א ו-ט)

"וְאֲנִי יְקִיָּק אֶהְיֶה לָהֶם לְאֱלֹקִים... וְנִכְרַתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְיָשְׁבוּ בְּמִדְבָּר לְכֶסֶח וְיִשְׁנּוּ בְּפִיעָרִים" (יחזקאל ל"ד כד-כה).

בעקבות מחלוקת התנאים: "והשבתי חיה רעה מן הארץ, ר' יהודה אומר מעבירים מן העולם, ר' שמעון אומר משביתן שלא יזוקו" (ספרא בחוקותי פרשה א) נחלקו הראשונים בהסבר הבטחות התורה והנביאים. הרמב"ם וסיעתו מפרשים את הפסוקים כמשל. הראב"ד וסיעתו מסבירים את הפסוקים כפשוטם כשינוי פלאי בטבע. הרמב"ן וסיעתו מסבירים כי הפסוקים מתארים שינוי שיחול באדם בזמן הגאולה.

ננסה לבחון עתה את הקשר בין מחלוקת זו למחלוקת הרמב"ם והראב"ד בשאלה: כיצד יבנה בית המקדש השלישי? הרמב"ם פסק - "מצות עשה לעשות בית לדי' " ונתן גם הדרכה כיצד בונים, מי בונה ומתי בונים. וז"ל: "ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר ולרומם את בית אלהינו, ומפארין אותו ומייפין כפי כחן" "אין בונין את המקדש בלילה ..., והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים ..., ואין בנין בית המקדש דוחה יום טוב" (פ"א מה' בית הבחירה).

בשאלה אם צריך לקדש את המקום קודם הבניה? פוסק הרמב"ם, שאין צורך לקדש שוב והמקום בקדושתו עומד "בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא" (שם פ"ו ה' יד). מוכח כי לשיטת הרמב"ם גם בית המקדש השלישי יבנה בע"ה בידי אדם. הראב"ד במקום חולק על הרמב"ם ומשיג: "אמר אברהם, סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו ... ולא עוד, אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא, לא אמר אלא לשאר א"י. אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד י"י לעולם. כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו".

כלומר, לשיטתו, לעתיד לבא יתחולל שינוי פלאי בעולם והר הבית יתקדש מחדש בידי שמים לעולמים. אם כך, נוכל להציע כי הרמב"ם שמסביר את דברי התורה והנביאים, בענין השבתת רוע החיות הטורפות כמשל סובר גם כי בית המקדש השלישי יבנה בדרך הטבע בידי אדם. הראב"ד לעומתו, ידע מסוד ד' ליראיו כי טבען של החיות ישתנה בדרך נס וכך גם בית המקדש ירד מן השמים באופן פלאי.

בימים אלה, שבין יום העצמאות ליום ירושלים, נודה לקב"ה על כל הטוב אשר גמלנו ונתפלל שנוזח לגאולה שלמה שתבוא במהרה, אם לפי שיטת הרמב"ם ואם לפי שיטת הראב"ד.

לע"נ הרב שלמה מרזל ז"ל נלבי"ע י באייר תשע"א	לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמה סבג ז"ל	לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלבי"ע כ"א אדר א' תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט
--	--	---	--	--

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

מתי נברא העולם ומתי תבוא הגאולה

הרב בניה קניאל

הקדמה

בגמרא (ראש השנה י"ב) מובאת מחלוקת בין רבי אליעזר ורבי יהושע באיזה חודש נברא העולם. רבי אליעזר אומר שבתשרי נברא העולם, ורבי יהושע אומר שבניסן נברא העולם. בהמשך הגמרא מובא שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו על זמנם של ארועים משמעותיים נוספים, רבי אליעזר אומר שהם התרחשו בתשרי ורבי יהושע אומר שהם התרחשו בניסן. אחת המחלוקות היא באיזה חודש תהיה הגאולה בעתיד. רבי אליעזר אומר שהיא תהיה בתשרי, ורבי יהושע אומר שהיא תהיה כמו גאולת מצרים - בניסן. בהמשך הדברים נבאר לאור דברי המהר"ל (חידושי אגודת למהר"ל על הסוגיה במסכת ראש השנה) את משמעות החודשים תשרי וניסן, ועל פי המשמעות הזו את המחלוקות מתי נברא העולם, ומתי תהיה הגאולה בעתיד.

מה מסמלים החודשים תשרי וניסן

ניתן להדגים ולהבין את המשמעות וההבדל בין החודשים האלו בכמה מישורים.

1- בעולם הטבע

ניסן – בחודש ניסן מתחיל האביב, הטבע יוצא מתרדמת החורף, כוחות החיים שהיו רדומים מתחילים להתעורר ולהופיע. לכן ניסן הוא החודש הראשון, בו העולם מתחיל לחיות ולפרוח מחדש. תשרי- תחילת הסתיו, הזמן בו אוספים את התבואה, האדם מקבל דין וחשבון על העבודה שלו. זה הזמן בו מסכמים את העשייה ומתכוננים לחורף שיבוא. גם החיות והפרחים מתכנסים ומתכוננים לתקופת החורף הקשה שתבוא. תשרי הוא זמן הכינוס ההתבוננות על המעשים ונתינת הדין עליהם.

2- במועדים

ניסן- זמן הגאולה בו אנו חוגגים את לידתו של עם ישראל, זמן שבו מתאספים בחבורה לאכילת קורבן הפסח, ושמחים בכך שהקב"ה בחר בנו להיות עמו.

תשרי- ימי הדין וחשבון הנפש, כל אחד עומד לבדו בתפילה מול אלקיו, מתכנס לבדו, ונותן דין וחשבון על מעשיו.

3- מבחינה מספרית

ניסן- החודש הראשון, המספר אחד מיצג את ההתחלה של החיים, הוא התמצית של שאר הדברים שיבואו אחריו. תשרי- החודש השביעי, המספר שבע מיצג את הקדושה שנמצאת במציאות.

בימים - השבת היא היום השביעי והיא יום קדוש.

בשנים - השמיטה היא השנה השביעית שפרותיה קדושים.

בחודשים - תשרי הוא החודש השביעי, וקדושתו היא שהוא החודש שבו הקב"ה דן את בני האדם, והאדם נפגש ונוכר למה הוא נברא וכיצד הוא אמור להתנהג ולחיות.

המהר"ל מסכם שתשרי דומה לראש, משכן החוכמה, תשרי הוא החודש שמיצג את הצד הנעלה במציאות, את המקום הרוחני אליו האדם אמור לשאוף, להגיע. ניסן דומה ללב, החודש שממנו יוצאים כוחות החיים והיצירה לשאר חודשי השנה.

משמעות המחלוקת באיזה חודש נברא העולם

לפי מה שראינו בפסקה הקודמת ניתן להסביר את מחלוקתם כך:

רבי יהושע סובר שההתחלה של בריאת העולם, ואולי בעקבות כך של כל יצירה, היא מהלב, מהופעה של כוחות חיים גדולים ומהם הבריאה והיצירה תמשיך להתפתח.

רבי אליעזר סובר שההתחלה היא דווקא מהאידיאל, קודם כל צריך שיהיה ברור לשם מה נברא העולם, ומכאן ההכרה הברורה לשם מה אנחנו פועלים תמשיך הבריאה והיצירה.

נציין שהתוספות (ראש השנה כז ע"א ד"ה כמאן) אומרים שאלו ואלו דברי א-להים חיים, ובתשרי עלה במחשבה להיבראות ולא נברא אלא עד ניסן.

משמעות המחלוקת באיזה חודש תהיה הגאולה בעתיד

לפי רבי יהושע הגאולה תהיה בניסן כמו גאולת מצרים. לרבי אליעזר היא תהיה בתשרי.

המחלוקת הזו מתבארת על פי מחלוקת נוספת בין שני התנאים הללו. במסכת סנהדרין (צז ע"ב) רבי אליעזר סובר שישראל יגאלו אם יעשו תשובה ואם לא יעשו תשובה אז לא יגאלו. רבי יהושע סובר שהגאולה היא הכרחית, ואם לא יעשו תשובה הקב"ה יעמיד מלך שיגזור עליהם גזירות קשות ומתוך הכרח הם יחזרו בתשובה.

לפי רבי יהושע הגאולה תהיה באותו החודש של גאולת מצרים, גאולה שבאה באופן בלתי תלוי במדרגתם הרוחנית של עם ישראל באותה שעה. הגאולה הזו היא דווקא בניסן, זו גאולה שמגיעה מתוך הכרח שעם ישראל יהיה קיים וישוב לארצו, כפי שכוחות החיים מופיעים ומתפרצים בניסן, כך גם עם ישראל חייב להופיע ולהגאל בלי קשר למדרגתו הרוחנית אלא כך החיים והעולם צריכים להתנהל. הגאולה היא הכרחית.

לרבי אליעזר הגאולה העתידית תהיה בתשרי, החודש שמיצג את יכולת האדם לעמוד בדין ולזכות בו, להגיע למדרגה שבה הוא מבין את משמעות קיומו ולקוח אחריות על מעשיו. עם ישראל יגאל בעתיד כשהוא יגיע למדרגה רוחנית שבה העם יבין ויקיים את יעודו כעם ה'.

מתי באמת תהיה הגאולה?

כפי שאמרנו לעיל בשם התוספות, אין מחלוקת אמיתית בין התנאים, ואכן כפי שראינו בימינו עם ישראל כבר הגיע לארץ מתוך הכרח של רדיפות וצרות, למרות שלא הגענו למדרגה בה ברור לנו היעוד שלנו כעם ה', כשיטת רבי יהושע. כעת ניתן לומר אנחנו עוברים תהליך ארוך של התבססות בארץ ושאיפה להגיע למדרגה רוחנית שבה עם ישראל יהיה ראוי להיגאל, גאולה קמעא קמעא, כשיטת רבי אליעזר.

סיכום

בגמרא מובאת מחלוקת באיזה חודש נברא העולם, רבי אליעזר אומר שבתשרי נברא העולם ורבי יהושע אומר שבניסן. כמו כן הם חולקים בגמרא חודש תהיה הגאולה, לרבי אליעזר בתשרי ולרבי יהושע בניסן.

המהר"ל מבאר שחודש ניסן דומה ללב של השנה, ממנו יוצאים ומופיעים כוחות החיים. תשרי הוא הראש של השנה, הוא מקום ההתבוננות והחוכמה, להבין מדוע נברא העולם. על פי זה, התנאים מדגישים שני צדדים בבריאת: לרבי יהושע הבריאה מתחילה מהופעה של כוחות חיים, ולרבי אליעזר הבריאה מתחילה מנקודת הפנים, הכרה בשביל מה נברא העולם. וכך גם לגבי הגאולה, לרבי יהושע הגאולה היא התפרצות של כוחות החיים של עם ישראל, ואילו לרבי אליעזר הגאולה היא ההכרה במטרתו ומדרגתו הרוחנית של עם ישראל.

חמדת החינוך

החג של ההזדמנות השניה

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער

לפני מספר שנים התרחש אירוע יוצא דופן במדינת ישראל. חומר לא מזוהה התגלה בדלק המטוסים וכל הטיסות היוצאות הושבתו. לוקח זמן להשיג דלק חלופי בכמות הנדרשת, ובינתיים השעות נקפו והמתח היה עצום. מעבר לכל אותם עשרות אלפים שצריכים לטוס מעבר לים מסיבות שונות, היתה סיבה נוספת ללחץ. **הפיינל פור**. בברצלונה עמד להתחיל שלב הגמר בגביע אירופה בכדורסל ואלפי אוהדי מכבי ת"א שרכשו כרטיסים לאירוע במיטב כספם היו תקועים בארץ. בסופו של דבר נשמו כולם לרווחה כשהגיע דלק ממחסני החירום של צה"ל. ראשונות היו לצאת, כמובן, הטיסות לספרד, ובחדשות מיהרו לדווח שהאוהדים הספיקו להגיע בזמן למשחק הקובע. קשה לדמיין את גודל האובדן לו הישועה היתה, חלילה, בוששת לבוא והם היו מחמיצים את המשחק.

אך הבה נשאל שאלה מעניינת - מה יעשה אדם שהפסיד דבר פחות 'חשוב' מאשר משחק כדורסל גורלי? את פסח, למשל... נדמה שהתשובה ברורה. עם כל הצער, אין מה לעשות. הפסיד - הפסיד. יצטרך לחכות בסבלנות לשנה הבאה. אלא שהתורה מספרת לנו סיפור שונה.

תורה חדשה?

בשנה השניה לצאת בני ישראל ממצרים היו אנשים שהיו טמאים בזמן הפסח ולא יכלו להקריב קורבן יחד עם שאר בני ישראל. "וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לְפָנַי מִשָּׁה וְלִפְנֵי אֶהְרֹן בַּיּוֹם הַהוּא. וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַהֵמָּה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקְרִיב אֶת קֶרְבֶּן ה' בְּמַעַדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ט').
הבקשה של אותם אנשים מוזרה מאוד. הפסדתם את הפסח? אין מה לעשות. חבל מאוד, אבל מה אתם רוצים שמשה יעשה לכם, ימציא חג חדש? אור החיים הקדוש מנסח את הדברים כך: "ומה מבקשים ליתן להם תורה חדשה?!...".
אלא שהתגובה מפתיעה מאוד: "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשָּׁה עֲמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מֶה יֵצְוֶה ה' לָכֶם". הוא אינו דוחה אותם על הסף, אלא אומר: חכו, נשאל את הקב"ה, ומי יודע, אולי ימצא פתרון...
מה שמדהים יותר מכל הוא תגובת ה':

"וַיַּדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: הַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לְנֶפֶשׁ אוֹ בְּדַרְכֵי רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדַרְתֵּיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לֵה': בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֵהוּ. לֹא יִשְׂאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וְעֵצָם לֹא יִשְׂבְּרוּ בוֹ כְּכֹל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ".

ריבונו של עולם בורא להם **חג חדש**. בתאריך שאינו קשר לשום אירוע היסטורי ואפילו ללא צורך לבער חמץ - מקבלים במתנה עוד פעם פסח. כולל קורבן ואכילת מצה, ממש כמו בחג הראשון.

- החג הצנוע אך המופלא הזה, שיחול השבוע בעז"ה, ומשום מה אינו זוכה לכבוד הראוי לו, מלמד אותנו שני דברים חשובים:
- אצל יהודי לעולם לא אבוד.** גם במצב שיהודי מרגיש מרוחק, אבוד, נפול, גם כשנדמה שכל השערים נעולים - אסור להתייאש. צריך לעמוד ולצעוק בלי בושה "למה ניגרע?! - גם אני רוצה."
 - הכול תלוי בתביעה ובמאמץ שלנו.** פסח שני נולד בעקבות הבקשה של אותם אנשים. רק בזכות הרצון שלהם והפניה לקב"ה עם ישראל קיבל במתנה את הפסח השני. לו היו יושבים בחיבוק ידיים, ייתכן שלא היינו זוכים לכך.

עתידו של רועה הצאן

אנחנו נמצאים עכשיו באמצע ספירת העומר שאחד מגיבוריה המרכזיים הוא רבי עקיבא. ייתכן שלא בכדי בחרה ההשגחה העליונה לגלגל את כל התפתחות תורה שבעל פה דרך האיש הזה שהיה בן ארבעים ועדיין לא ידע קרוא וכתוב. רועה צאן פשוט, הנמצא בתחתית הסולם החברתי, מזולזל ועלוב. מה הסיכוי שייצא משהו מאחד כזה? כמה אחרים כמותו נשארו עם הכבשים וסיימו את חייהם כשאינם יודעים צורת פסוק? ובכל זאת, גורלו של רבי עקיבא היה שונה. הוא קם והוכיח לדורות שאם רק תאמין, תתאמץ ותבקש, הקב"ה יבא לך דבר חדש שלא היה עוד כמותו בעולם.
שני העקרונות הנ"ל נכונים לכל אחד באופן פרטי, כמו גם לעם ישראל כולו, שרק בחודש האחרון ציינו לגביו ימים הפוכים - מצד אחד ימי זכרון ושואה נוראית, ומצד שני ימי תקומה וגאולה כמו יום העצמאות וירושלים המלמדים על היכולת המדהימה שלא להתייאש, ולקום למרות הכול, להתאמץ ולהילחם, ולזכות לחדש ימינו כקדם במדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו.

חברים מקשיבים

הכתובת שלך לשאלות באמונה

לשיחות אישיות גם בטלפון 1599-5000-54
בימים א-ה מהשעה 21:00 עד 01:00 בלילה. נשמח לשובח אתכם!

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

Connecticut, USA

קונטיקט, ארצות הברית
אלול תשס"ט

כיוון התפילה לארץ ישראל, קביעתו

שאלה

מפאת מבנה בנין בית הכנסת שלנו, ארון הקודש ממוקם בקיר הצפוני. אולם מבחינת קווי האורך וקווי הרוחב, ארץ ישראל נמצאת בכיוון דרום מזרח. אי אפשר להעביר את ארון הקודש לצד אחר. חלק מן המתפללים טוענים שיש להתפלל לכיוון ארץ ישראל, למרות שעל ידי זה לא נתפלל לכיוון ארון הקודש. אך מתפללים אחרים טוענים שיש להתפלל לכיוון ארון הקודש, כפי שעשינו עד עכשיו, למרות שאיננו פונים לכיוון ארץ ישראל. לאיזה כיוון ראוי להתפלל?

תשובה

המתפלל תפילת העמידה בחוץ לארץ יכוון את גופו כד שפניו יהיו כלפי ארץ ישראל, המתפלל בארץ ישראל יכוון לכיוון ירושלים, והמתפלל בירושלים יכוון לבית המקדש¹ ולקודש הקודשים². לכן הנמצא בארצות שבצפון מזרח ארץ ישראל יתפלל לדרום מערב³. והנמצא בארצות שבצפון מערב ארץ ישראל יתפלל לדרום מזרח⁴. דין זה נאמר גם במי שמתפלל בבית כנסת שבו ארון הקודש עומד בצד אחר⁵, כל עוד שגבו של המתפלל לא יהיה מופנה כלפיו⁶. אם אדם מתפלל בציבור שבו המתפללים פונים לכיוון ארון הקודש ולא לכיוון הנכון הנ"ל, יש למתפלל לעמוד כשרגליו לכיוון שבו עומדים שאר המתפללים, ויצדד מעט את פניו לכיוון הנכון⁷. מדברי הפוסקים לכאורה רואים שדין זה נכון גם אם מחמתו המתפלל לא יעמוד בתשעים מעלות כלפי קיר החדר⁸. במקומות הרחוקים מארץ ישראל, כגון בצפון אמריקה, נראה שעדיף לקבוע את כיוון התפילה לכיוון תחילת התיב הקצר ביותר להגיע לארץ ישראל. כיוון זה נקבע על פי קשת המעגל הגדול ("אורתודרום" - דהיינו המרחק הקצר ביותר בין שתי נקודות על הגלובוס), העוברת ממקומו של המתפלל עד לירושלים, ולא בהכרח לפי כיווני קווי האורך והרוחב של המפה השטוחה⁹. לכן לכתחילה יש למתפללים הנמצאים בצפון אמריקה להתפלל לכיוון מזרח עם נטייה צפונית. הזווית של נטייה זו משתנה ממקום למקום¹⁰. נוסף שאין צריך לדייק בכך דקדוק רב, והמתפלל רשאי להסתפק בכך שיעמוד בכיוון הכללי כלפי ארץ ישראל¹¹. אכן כיון שאפשר להצדיק גם את הנהוג להתפלל לכיוונים שבמפות השטוחות של העולם¹², לכן נראה שבמקום שבו כבר נוהגים לקבוע את כיוון התפילה באופן זה - ימשיכו במנהגם. יש חשיבות רבה בהקפדה שלא יוצר מצב שבו חלק מן המתפללים פונים לכיוון אחד וחלק אחר של המתפללים פונים לכיוון אחר הבולט וניכר ככיוון סותר לזה של שאר הציבור¹³. ובודאי יש להקפיד שלא תוצרנה מריבות ח"ו בגלל ענין זה¹⁴. ויהי רצון שיקוימו בנו דברי שלמה המלך בתפילתו (מלכים א ח, מח-מט): "והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתת לאבותם, העיר אשר בחרת והבית... ושמעת השמים מכוון שבתך את תפילתם ואת תחינתם..."

¹ כן נפסק על פי התוספתא (ברכות ג, טז) המובאת בגמרא ברכות (ל ע"א): "תנו רבנן... היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל, שנאמר: 'והתפללו אל ה'.' היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים, שנאמר: 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת.' היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר: 'והתפללו אל הבית הזה'... נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד." התוספות (שם ד"ה היה עומד) העירו שיש לגרוס "יכוין כנגד" במקום "יכוין את לבו כנגד", שהרי מדובר בכיוון הפנים, ולא רק בכיוון הלב, וכן משמע מדברי הרמב"ם (הלכות תפילה ה, ג) שכתב תחילה כוונת הפנים, ובמי שלא יודע לכוון הרוחות - הוא יכוון את לבו. אמנם ר' אברהם בן הרמב"ם בספרו המספיק לעובדי השם (מהד' נסים דנה עמ' 89) ואחרים הסבירו שגם על פי הגרסה שלפנינו אפשר להסביר שהכוונה היא לכיוון הפנים והגוף ולא רק הלב, עיי"ש. לכאורה ברייתא זו חולקת על שיטתם של ר' יהושע בן לוי ור' אבהו (בבא בתרא כה ע"א-ע"ב) שקבעו כי "שכינה במערב", ויש להתפלל תמיד מערבה. וכך הבינו בתוס' בברכות (שם ד"ה לתפילות), והעירו שלמסקנת הסוגיה בבבא בתרא יש להתפלל דווקא לכיוון ארץ ישראל, גם אם אינה נמצאת למערבו של המתפלל.

יש להעיר כי בממצאים ארכיאולוגיים (ראה י' ספיר, כיוון התפילה ומקום הפתח בבתי הכנסת הקדומים, בתוך: טללי אורות ד, תשנ"ג, שם הביא ממצאים קדומים, כגון בית הכנסת בהרודיון) נראה שעד החורבן היו רבים שהתפללו לכיוון מערב, וכר' יהושע בן לוי ור' אבהו, ולא לכיוון ירושלים והמקדש, ואחרי החורבן נתקבעה ההלכה להתפלל לכיוון ירושלים ומקום המקדש. בעניין כיוון התפילה ברחבת הכותל המערבי, ראה משנת יוסף (הלכות בית הכנסת עמ' כג-כד בהערה).

² השולחן ערוך (או"ח צד, א) פסק: "אם היה עומד בחוצה לארץ יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוין גם לירושלים ולמקדש ובית קדש הקדשים. היה עומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים, ויכוין גם למקדש ולבית קדש הקדשים..." בכף החיים (שם ס"ק ב) העיר כי מניסוח זה אפשר ללמוד שהמתפלל בחוץ לארץ אינו צריך לדייק בכיוון פניו כלפי ירושלים עצמה, אלא די שיכוון פניו באופן כללי כלפי ארץ ישראל. גם הרמב"ם (הלכות תפילה ה, ג) מזכיר רק שאם "היה עומד בחוצה לארץ - מחזיר פניו נוכח ארץ ישראל ומתפלל", ואינו מוסיף שיש לדייק יותר ולהחזיר פנים כנגד ירושלים. וכן כתב: "היה עומד בארץ - מכוון פניו כנגד ירושלים", מבלי להזכיר החזרת פנים כנגד בית המקדש. אבל מדברי תלמידי רבינו יונה לברכות (שם כ ע"ב מדפי הרי"ף) נראה שסוברים שבאמת יש לכל מתפלל, בכל מקום שהוא נמצא בו, להשתדל להחזיר פניו לכיוון בית המקדש עצמו (עד כמה שהדבר אפשרי).

אמנם אפשר לומר שגם הרמב"ם סבר כן, שהרי פתח את דבריו הנ"ל במלים: "נוכח המקדש כיצד?", ומיד פרט את דיני העומד בחוצה לארץ, ומזה נראה שגם הוא מודה שעדיף להחזיר את פניו לכיוון בית המקדש ממש. אלא שרוב הנמצאים בחוץ לארץ אינם מסוגלים לכוון כלפי ירושלים ממש, רק באופן כללי לארץ ישראל. וכן הנמצאים ברוב המקומות שבארץ ישראל יוכלו בדרך כלל לכוון לכל היותר כלפי ירושלים,

אבל אינם יכולים לדיוק ולכוון כלפי בית המקדש עצמו (וכלשונו הב"ח [על הטור או"ח, תחילת סי' צד, הובאו דבריו במשנה ברורה שם ס"ק ג]: "וזה אי אפשר לכל אדם").

מעין זה כתב גם הראב"י (ברכות סי' צב, ד"ה יכול יתפלל) לגבי מה שנאמר בדניאל (ו, יא) שחלונותיו היו פתוחים כנגד ירושלים: "פירוש, מן הדין הוה ליה לצלווי רק כנגד ארץ ישראל, כדאמרינן בפרק תפילת השחר (ל ע"א), אלא שהיה יכול לכוון מבלי טורח כנגד ירושלים...". וראה גם את דבריו הנאים של הפרישה (או"ח סי' צד ס"ק א) שכתב: "משל למה הדבר דומה? למי שעושה לו מטרה לחץ. אם הוא קרוב למטרה - מציירין לו נקודה קטנה, ובאותה נקודה צריך לירות בחיצו כיון שהוא סמוך למטרה. אבל הרחוק מן המטרה - עושה לו עגול גדול ובתוכו יורה. כך הקרוב לירושלים צריך לכוון פניו כנגד ירושלים ממש, אבל אנו שמרוחקין ממנה מחזירין פנינו לארץ ישראל ודיו".

בעניין הזמן בתפילה שבו צריך לכוון את לבו יש להעיר כי ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי השם פרק כה, מהד' נסים דנה, עמ' 91-92, 96-94 ו-98), סובר כי יש לכוון את הגוף לכיוון בית המקדש אפילו בזמן אמירת פסוקי דזמרה, ברכות קריאת שמע, קריאת שמע ואפילו בכל תחינה ובקשה (ובעמ' 97 שם מסתפק שאולי הוא הדין בכל ישיבה בבית כנסת, "אפילו שלא בשעת עבודת ה'"). אבל ברמב"ם (הלכות תפילה ה, ג), בשולחן ערוך (או"ח צד, א) ובשאר הפוסקים מוזכר דין זה רק לגבי תפילת העמידה. בהסבר לדעת הפוסקים ראה בבית א-להים למב"יט, שער התפילה פרק ה, שכתב: "ועיקר תפלותינו הם י"ח ברכות שאנו מתפללין ג' פעמים בכל יום, ותקנו אותם כאילו מדבר עם השכינה לנוכח, 'ברוך אתה', 'אתה גבור', 'אתה קדוש'... ולזה צריך גם כן שיהפוך פניו אל מקום שכינתו, כמדבר איש אל תבירו שמדבר לו פנים אל פנים, בפרט בתפלת י"ח שהוא לנוכח, כי במה שמתפלל האדם בישיבה, כמו קריאת שמע וברכותיה, אין צריך להיות נוכח השכינה".

כגון המתפלל בבבל (עירק של זמניו). רבי חנינא (בבא בתרא כה ע"ב) מצווה למתפללים בבבל: "אדרימו אדרומי" (היינו שיתפללו לכיוון דרום).

המעדני יום טוב (על הרא"ש ברכות פרק ד סי' יט אות ו), ובדברי חמודות (שם אות טח), וכן במלבושי יום טוב על הלבוש (או"ח צד, א) וכן הרב משה רטנבורג (הובאו דבריו בשו"ת יד אליהו סי' א), ומשם בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' יט) מסבירים שאנשי בבל כבר ידעו שעליהם להתפלל לכיוון מערב, ודברי רבי חנינא באו להוסיף שבנוסף לכך יש להם לצדד גם לדרום. לבוש (שם צד, ג), משנה ברורה (שם ס"ק יא) בשם "האחרונים שהסכימו כולם".

כנסת הגדולה (או"ח סי' צד, הגהות הטור ד"ה לפי), כף החיים (שם ס"ק ח), משנה ברורה (שם ס"ק ט). ועיין עוד בשו"ת במראה הבזק (חלק ג סי' כג הערה 9). נציין שבהליכות שלמה (חלק תפילה יט, ד) הגרש"ז אורבך פסק ש"במקום הצורך יש להקל" שלא להעמיד את ארון הקודש בזווית המדויקת, אם זה יגרום להתמעטות מספר מקומות הישיבה בבית הכנסת.

בדברי חמודות על הרא"ש (ברכות שם, סי' יט סוף אות טח) כתב: "ומכל מקום דעתי נוטה, וכן אני רגיל לעשות, לצדד למזרחית דרומית, אם לא שאני מתפלל ואני עומד בצד דרום הארון, שאז יהיה נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי הארון, שאז אני הופך פני למזרח בלבד, ודי לי אז בשחיות שאני שוחה בנטייה קצת לדרום".

עוד נוסף שבהליכות שלמה (שם, הערה 14) מובא שאין לצדד את פניו לכיוון הנכון אם ארון הקודש "הוא בכיוון אחר ממש, שאף על פי שלא יעמוד על ידי זה אחורי ארון הקודש, גם זה שפונה לכיוון אחר אינו לכבוד ארון הקודש". לעומתו בפרי מגדים (משבצות זהב סי' צד ס"ק ב) משמע שיש להתפלל לכיוון הנכון גם אם על ידי זה גבו של המתפלל יהיה כנגד ארון הקודש.

כן פסק המגן אברהם (סי' צד ס"ק ג) ומכריעים כמותו בערך השלחן (שם סעיף יג) והמשנה ברורה (שם סוף ס"ק ז).
כן נראה ברור מסתימת הפוסקים הדנים בכיוונים הנכונים של התפילה (לזווית דרום מזרח וכדו') מבלי להזדקק כלל לשאלת מבנה הקירות של בית הכנסת.

בתוס' (ברכות ל ע"א ד"ה לתלפיות) כתבו: "עכשיו אנו במערבה של ארץ ישראל, על כן אנו פונים למזרח". הלבוש (או"ח סי' צד ס"ק ג) כתב: "ידע שכל הארצות האלו אשר אנו מפורזין בהן, כולם הם כנגד מערבית צפונית של ארץ ישראל, ואינם מכוונים במערבה של ארץ ישראל ממש... לפיכך נראה לי שטוב ונכון הוא כשעושה בית הכנסת שיזוהו שיעשו הכותל המזרחי שעושה שם הארון ושמתפללין כנגדו, שתהא נוטה קצת לצד מזרחית דרומית, ואז נעמוד מכוון כנגד ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש וקדשי הקדשים". והסכימו עמו ה"ט"ז (שם ס"ק ב), המגן אברהם (שם ס"ק ד) והמשנה ברורה (שם ס"ק יא), שיש להשתדל להתפלל לכיוון דרום מזרח יותר מדויק, ולא להתפלל לכיוון המזרחי הכללי בלבד.

בספר אמונת חכמים (לרי' אביעד שר שלום באזילה, דפוס מנטובה מ, א-ב, ראה גם ישורון ג עמ' תר) הביא את דברי הלבוש וכתב עליהם ש"אמת הוא שבארץ אשכנז ופולוגיא וכמו כן בארץ איטליה האמת הוא כדבריו... אבל כל מה שכתב בטעם זה, אחרי המחילה הראויה, טעות היא בידו... וכבר נמצאו כמה מקומות ומדינות שאף על פי שנמצאו בהם אותם התנאים שכתב הרב בעל הלבושים, עם כל זה הרוצה לפנות כלפי ארץ ישראל ממש צריך לנטות קצת כלפי צפון...".

הרי שהבין שלדעת הלבוש תמיד קובעים את כיוון התפילה על פי קווי האורך וקווי הרוחב של כדור הארץ שנקבעו בהתאם לקו המשווה וציר כדור הארץ. ובעל האמונת חכמים חולק עליו וסובר שיש להתחשב רק בדרך שבה המרחק לארץ ישראל יהיה הכי קצר, וזה נקבע על פי המעגל הגדול (היינו המעגל היחיד אשר מרכזו הוא מרכז כדור הארץ הכולל בהיקפו גם את המקום שבו נמצא המתפלל וגם את ירושלים). וכן כתב בספר נצח ישראל לרי' ישראל בן משה מזאמושץ (קונטרס אחרון לברכות ל ע"א).

במור וקציעה (סי' קט) הביא את דברי שלושת הספרים הנ"ל: הלבוש, האמונת חכמים וספר נצח ישראל, ומדבריו נראה שהסכים עם האמונת חכמים והנצח ישראל. וכן פסק גם בשולחן ערוך הרב (או"ח צד, ב), ועיין במאמר הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, בתוך: שימת עין, עמ' 5 והלאה, שמסביר את דבריו באריכות).

יש להעיר שיתכן שגם הלבוש עצמו יסכים לעמדה זו. מפני שלמרות נדודיו הוא תמיד התיישב במקומות קרובים לארץ ישראל, שלגביהם גם הדרך הכי קצרה הייתה לכיוון דרום מזרח (בערך כמו שהיתה נראית גם לפי כיווני העולם הנראים במפה השטוחה). ייתכן שכתב את דבריו רק ביחס לאזורים שבהם הוא גר, ולכן כלל לא דן במקומות הרחוקים יותר מארץ ישראל שבהם ייתכן והמתפלל יצטרך לחשב את כיוון תפילתו באופן אחר.

לא מצאנו אף אחד מן הפוסקים הקדמונים החולק במפורש על שיטת האמונת חכמים, הנצח ישראל ושולחן ערוך הרב. גם מסברה שיטה זו מתקבלת על הדעת, שהרי מכל נקודה בכדור הארץ יש אינסוף מסלולים אפשריים אשר דרכם ניתן להגיע לירושלים. הגיוני הוא שמתוך מסלולים אלה הדרך הקצרה ביותר תוגדר כזו שהיא מכוונת כנגד ירושלים.

[משוואת חישוב (בקירוב) של סטיית הזווית של קשת המעגל הגדול ממזרח אמת:
הזווית ~

$$\text{ArcCos} \left\{ \frac{.85 \text{ Sin } D}{\left[\text{Sin} \left\{ \text{ArcCos} (.52671 * \text{Sin } R + .850046 * \text{Cos } R * \text{Cos } D) \right\} \right]} \right\}$$

D שוה להפרש במעלות בין מעלת קו האורך של מקומו של המתפלל לבין זו של ירושלים (שהיא בערך 35.2167 מעלות למזרח); R הוא קו הרוחב של מקומו של המתפלל.]

ראה בעניין זה מאמרים בישורון ג ובקובץ אור ישראל (מאנסי) כח-כט ומב.

זאת מפני שהרבה ראשונים, כגון התוספות (ברכות ל ע"א ד"ה לתלפיות), הרא"ש (ברכות פרק ד סי' יט) תוס' רבנו פרץ (שם), תוס' ר"י שיריליאון (שם), תוס' רא"ש (שם), וכן נימוקי יוסף (שם) ו"אור זרוע" (הלכות קריאת שמע סוף סי' ט), למרות שגרו בצפון מערב של ארץ ישראל, סתמו שיש להתפלל למזרח. ויש להבין את דבריהם על פי טענת ערוך השולחן (או"ח צד, ו-ט) המסיק: "נמצא לפי זה הדעה נגד ארץ ישראל וירושלים אין הכוונה נגד ממש, אלא קצת נטייה לשם...". עיין עוד בדברי המאירי (ברכות שם ד"ה סומא) שכתב: "ומכל מקום אין המנהג להקפיד כל כך, אלא שלא להפוך עורף לארץ ישראל, ר"ל להתפלל במערב". וראה גם מה שכתב החזון איש (או"ח קלח, ד ד"ה במה שהקשו) בעניין חוסר דיוק מירבי בהלכה.

זאת מכמה טעמים. ראשית, גם כיוון זה יהיה בדרך כלל מספיק קרוב לכיוון של המרחק הקצר ביותר, כך שניתן יהיה להגדירו על כל פנים כ"קצת נטייה לשם" (ראה בהערה הקודמת).

בנוסף, כבר ראינו שכן סובר הלבוש לפי הבנתם של כמה אחרונים (ראה לעיל הערה 11). אמנם לכאורה יש לתמוה על שיטה זו, הרי המפה השטוחה שלנו היא המצאת בני אדם מציירי המפות. והכיוונים אשר רגילים להשתמש בהם לכאורה נוצרו באופן מלאכותי מהנהוג שהתקבל לצייר את קו המשווה של כדור הארץ כקו מאוזן באמצע המפה. אבל כדור הארץ עצמו קרוב להיות כדור סימטרי, ועל כן לכאורה נוכל באותה מידה לסובב את הכדור, ולייצגו על גבי מפה שטוחה שבה כיווני המפה יפנו לכיוונים אחרים. האם ישנה התחשבות הלכתית בקביעה שרירותית של כיווני המפה הנוכחיים? ונראה שאין הנחה זו לגבי הכיוונים המקובלים נכונה. כיוונים אלו אינם באמת שרירותיים, אלא מבוססים על המציאות שאותה קבע בורא העולם בעולמינו. קו המשווה איננו קו שרירותי, ומיקומו נקבע על ידי מיקום ציר הסיבוב של כדור הארץ. יתכן שההלכה תכיר בכיוונים הנוצרים מתופעה טבעית זו כמשמעותיים. כבר ציינו (לעיל הערה 1) שיש אמוראים בגמרא הסוברים ששכינה במערב. ומזה לכאורה ברור שהם מכירים בכיווני העולם של המפה השטוחה כבעלי משמעות. ואף שאין הלכה כדעות אלו (כמוזכר בהערה הנ"ל), על כל פנים היסוד ששכינה במערב התקבל לגבי דינים אחרים. ראה שולחן ערוך או"ח ג, ה-ו. גם בהלכות עירובי תחומין יש משמעות הלכתית לכיווני העולם, עיין בשולחן ערוך שם שצח, ג, לגבי קביעת גבולי תחומיה של עיר. ועיין עוד בשיטת הרשב"ם והר"י המובאת בהגהות אשרי שבת פרק א סי' יג, אם כי שיטה זו לא נתקבלה להלכה. ונוסיף שלפי המקובלים יש משמעות מיוחדת לכיווני המפה השטוחה. עיין זוהר פרשת תרומה (קכט, א) ופירוש הגר"א לספר יצירה (א, ה). לבסוף יש להעיר על כך שיש חשיבות מיוחדת שלבו של המתפלל יהיה מכוון כלפי ארץ ישראל, ירושלים ומקום המקדש. ייתכן שלכן תהיה יותר משמעות הלכתית לכיווני העולם על פי תפיסתם הרווחת של בני אדם.

¹³ עיין מהרש"א (ברכות ו ע"ב ד"ה כל המתפלל), ט"ז (או"ח סי' צד ס"ק ג וס"ק א בסופו) ומשנה ברורה (שם סוף ס"ק י וס"ק יב). ועיין עוד בשו"ת יד אליהו (שם סי' א), שהבאר היטב (שם ס"ק ג) מביאו.

¹⁴ מפורסם הדבר עד כמה חז"ל הדגישו את חשיבות השלום. וראה מה שכתבו במסכת דרך ארץ זוטא (ז, לו) "גדול השלום... בית הכנסת שיש בה מחלוקת, סופה..."

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרניך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

חדשים - יצא לאור

מעגלי צדק

על מסכת קידושין
שיעורים בעיון על סדר המסכת

מאת
הרב צדוק אליאס שלישי"א
ר"מ בישיבה הגבוהה כמעשה ירוחו
בוגר 'ארץ חמדה'

לרכישה 050-3844556

